

Atlas Leefomgeving: Recreatie op de kaart

Dieneke Schram-Bijkerk Onderzoekmedewerker RIVM, Dieneke.Schram@rivm.nl

Jon Rietman GIS-specialist, Fietsplatform en Wandelnet, jrietman@fietsplatform.nl

Petra van der Werf Adviseur, Ambient, p.vanderwerf@ambient.nl

1 | Inleiding

De Atlas Leefomgeving ontsluit geografische informatie over milieu, gezondheid en veiligheid. Ook vrije tijd staat op de kaart, met bijvoorbeeld fiets- en wandelroutes. Deze kaarten kunnen gecombineerd worden met kaarten van bijvoorbeeld de lokale luchtkwaliteit of cultureel erfgoed, wat van belang kan zijn voor de aantrekkelijkheid van die fiets- en wandelpaden. Inzicht geven in de 'beweegvriendelijkheid' van de omgeving dus, wat natuurlijk samenhangt met hoe aantrekkelijk deze is voor vrije tijd. Achterliggend idee is dat hoe meer de leefomgeving aansluit bij wat mensen wensen en graag (zouden willen) doen, hoe meer de leefomgeving voor hen kan betekenen en vice versa. Met de gebruikers van de Atlas hopen we zo bij te dragen aan een goede en gezonde inrichting van de leefomgeving.

De Atlas Leefomgeving is een website van de overheid waar iedereen laagdrempelig kan kennismaken met geografische informatie over milieu, gezondheid en veiligheid (RIVM & RWS, 2018a). De doelgroep is breed; van de woningzoekende, de beleidsmaker en de adviseur tot de recreant. Sinds 2018 is het thema vrije tijd onderdeel van de Atlas (RIVM & RWS, 2018b). Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen 'Sport en bewegen', 'Ontmoeten', 'Ontspannen' en 'Beleven en Spelen'. Dit artikel is een samenvatting van de informatie die -tot nu toe- voor het thema vrije tijd bij elkaar is gebracht. Mocht u informatie missen, dan horen we het graag, want de Atlas is bedoeld als een open, vraaggestuurd platform dat continu in ontwikkeling is.

Atlas Leefomgeving; kaarten in de vitrine

De informatie in de Atlas is als tekst beschikbaar, maar vooral ook in de vorm van kaarten. Uit het totale aantal van 260 kaarten kun je gemakkelijk zelf kaarten kiezen en vaak tot op buurtniveau inzoomen. Bij elke kaart in de Atlas zit een bijsluitertje met aanvullende informatie, van hoe de kaart tot stand is gekomen tot hoe je de kaart moet lezen. Het is de bedoeling dat iedereen, van leek tot expert, de kaart zo op waarde kan schatten.

Uniek aan de Atlas Leefomgeving is dat de verschillende kaarten te combineren zijn. Door kaarten van heel verschillende onderwerpen over elkaar heen te leggen, krijg je nieuwe inzichten. Het kaartmateriaal wordt onder andere gebruikt om ambities te formuleren in omgevingsbeleid, zoals de Gemeente Ede doet in haar Stadsvisie. De Atlas wil een stap verder gaan dan toetsen of de inrichting van de leefomgeving voldoet aan wettelijke kaders zoals de normen voor luchtverontreiniging. Niet alleen aandacht voor gezondheidsbescherming dus, maar nadrukkelijk ook voor het bevorderen van gezondheid en welzijn. Dat past in de ontwikkelingen rond de nieuwe Omgevingswet.

Naast de bijsluiter van elke kaart verstrekt de Atlas ook achtergrondinformatie op de zogenaamde 'Meer Weten'-pagina's. We houden de informatie beknopt en verwijzen zo veel mogelijk door voor mensen die dieper in de informatie willen duiken. Sinds maart 2018 is recreatie één van de zogenaamde 'Meer Weten'-thema's, waarvan er in totaal 13 zijn. Het thema Recreatie is ontstaan vanuit het thema 'Groen', dat is opgedeeld in 'Natuur' enerzijds en 'Recreatie' anderzijds. In het nieuwe thema staat het gedrag van mensen centraal, en de wisselwerking tussen mens en (het gebruik van) de leefomgeving. Dit past binnen de trend om via gezondheid- en omgevingsbeleid mensen aan te zetten tot gezond gedrag (Staatsen et al., 2017).

2 | Sport en bewegen

De manier waarop de ruimte is ingericht kan mensen stimuleren om te gaan bewegen. Ligt er een mooie fietsroute van het stadscentrum naar het buitengebied, dan pakken mensen misschien eerder de fiets. Zeker als er weinig parkeermogelijkheden zijn en de auto dus niet voor de deur staat. Verlichting langs wandelroutes zorgt ervoor dat mensen ook 's avonds, uit het werk, veilig kunnen hardlopen. En meer bewegen is belangrijk, want nog niet de helft van de Nederlanders voldoet aan de beweegrichtlijn (Gezondheidsraad, 2017a). Volwassenen zouden wekelijks ten minste twee en een half uur matig intensief moeten bewegen om gezondheidsproblemen te voorkomen. Gelukkig zijn wandelen en fietsen populaire activiteiten in de vrije tijd; dat telt ook mee in de beweegrichtlijn. In de Atlas zitten kaarten

Figuur 1: Landelijke en regionale fiets- en wandelnetwerken in de Atlas (groen= fietsnetwerkroutes, oranje=nationale streekpaden, rood=Lange-Afstand-Wandelroutes)

NB: Voor de figuren in kleur, verwijzen wij u naar het online artikel op: <https://www.nritmedia.nl/magazines/2/>

van Landelijke Fietsroutes (LF's), alle regionale fietsnetwerkroutes, Lange-afstandswandelroutes (LAW's) en Nationale Streekpaden, zie figuur 1. We werken samen met het Fietsplatform en Wandelnet om nog meer routes op de kaart te zetten, zie tekstkader. Sinds kort staan gegevens over de 'beweegvriendelijkheid' van buurten in de Atlas. Deze indicator laat zien in hoeverre de publieke ruimte mensen de gelegenheid biedt tot sporten en bewegen. Dat hangt af van sportaccomodaties, buitengebieden, routes en de nabijheid van voorzieningen.

Een kijkje achter de schermen; Jon Rietman over zijn werk bij het Fietsplatform en Wandelnet

"Ik werk als geografisch informatie-specialist bij het Fietsplatform en Wandelnet. Deze twee stichtingen zijn het coördinatiepunt en kenniscentrum voor het recreatieve fietsen, respectievelijk wandelen, in ons land. Het Fietsplatform beheert de 4.500 kilometer aan LF-routes, die al sinds ruim een kwart eeuw bekend staan als dé lange-afstandsfietsroutes van Nederland. Daarnaast hebben we bijgedragen aan de ontwikkeling van het land dekkende, fijnmazig netwerk van knooppuntroutes. We werken intensief samen met de 40 regionale partners die de fietsnetwerken beheren en borgen de kwaliteit. Zo hebben we een systeem ontwikkeld waarin iedereen melding kan maken van verdwenen of beschadigde fietsroutebordjes.

Ik heb veel werk verzet om de landelijke fietsroutes samen te brengen in één landelijk geografisch bestand, dat we publiceren op de Landelijke Routedatabank (Fietsplatform, 2018). Dat is het bronbestand van de kaarten in de Atlas Leefomgeving. De regionale partners leveren steeds hun actuele gegevens aan, zodat ik ze in het landelijk bestand kan verwerken. Sommigen zijn heel trouw in het doorgeven van wijzigingen, anderen moeten we zelf wat actiever benaderen. Voor Wandelnet verzet ik een soortgelijke klus, maar dan voor regionale wandelnetwerken. Wandelnet publiceert nu al haar eigen routes op de Atlas Leefomgeving (LAW's en Streekpaden, samen meer dan 11.000 km). Met de regionale wandelnetwerken komt daar nog eens 37.000 km aan wandelroutes bij. Als het goed is, is ook dit bestand eind dit jaar te vinden op de Atlas.

Beleidsmakers zetten gegevens uit de routedatabank in voor bijvoorbeeld het opstellen van regionale plannen. Zo is vanuit de routedatabank direct te zien welke fiets- en wandelroutes onderbroken worden als spoorwegovergangen dicht gaan. Daarnaast maken cartografen en app-bouwers gebruik van de routedata. Ook rechtstreekse toegang tot de achterliggende brondata is -onder voorwaarden- mogelijk: u kunt daarvoor met mij contact opnemen (zie emailadres bovenaan dit artikel). Vanaf nu zal ik jaarlijks met het Atlasteam en andere partijen bekijken of er nog nieuwe gegevens beschikbaar zijn gekomen. Ik ben blij met deze samenwerking; dit biedt nieuwe mogelijkheden om het wandelen en fietsen in Nederland te promoten."

3 | Beleven en spelen

Mensen besteden zo'n 2 uur per week aan uitstapjes, zo blijkt uit een recente peiling van het Sociaal en Cultureel Planbureau en het Centraal Bureau van de Statistiek (SCP & CBS, 2017). Het is duidelijk dat

mensen daarbij steeds meer willen beleven, getuige het groeiende aanbod van golfbanen, horecaondernemingen en kartbanen aan de rand van steden. De leefomgeving wordt ook steeds vaker ingezet als decor van evenementen, wat kan bijdragen aan de identiteit van een stad. Sport, ontspanning en beleven gaan steeds meer hand in hand. Dit is bijvoorbeeld terug te zien in de opkomst van 'funruns' zoals obstakelraces en de color run. Ook activiteiten in de natuur zijn in trek, zoals trail runs en muziekfestivals. Met de Atlas is te bekijken of er langs wandel- en fietsroutes nog iets te beleven is. Figuur 2 laat dat zien; de groene lijnen op deze kaart zijn de routes van het fietsknooppuntennetwerk, ten zuidwesten van de stad Utrecht. Veel van de routes lopen langs Rijksmonumenten (blauwe stippen), wat extra belevingswaarde geeft aan de routes. De blauw-gele achtergrondlaag geeft de luchtverontreiniging weer (fijnstof). Deze informatie kan gebruikt worden om gezondere routes te ontwerpen. Zeker ten zuiden van knooppunt Oude Rijn lopen de routes vlak langs de snelwegen, met hogere concentraties fijnstof tot gevolg. Andersom kunnen ook milieukundigen de kaart gebruiken om extra maatregelen tegen luchtverontreiniging te nemen bij vrije tijdroutes.

Het massale bezoek aan grote evenementen brengt ook een aantal risico's met zich mee. Denk aan geluidsoverlast, ongelukken, geweld en uitbraken van infectieziekten. Geografische informatie kan helpen om zulke risico's in te schatten. Zo ontsluiten we in de Atlas kaarten van de waterkwaliteit, die relevant zijn voor zwemevenementen, en van de locaties van bedrijven die werken met gevaarlijke stoffen.

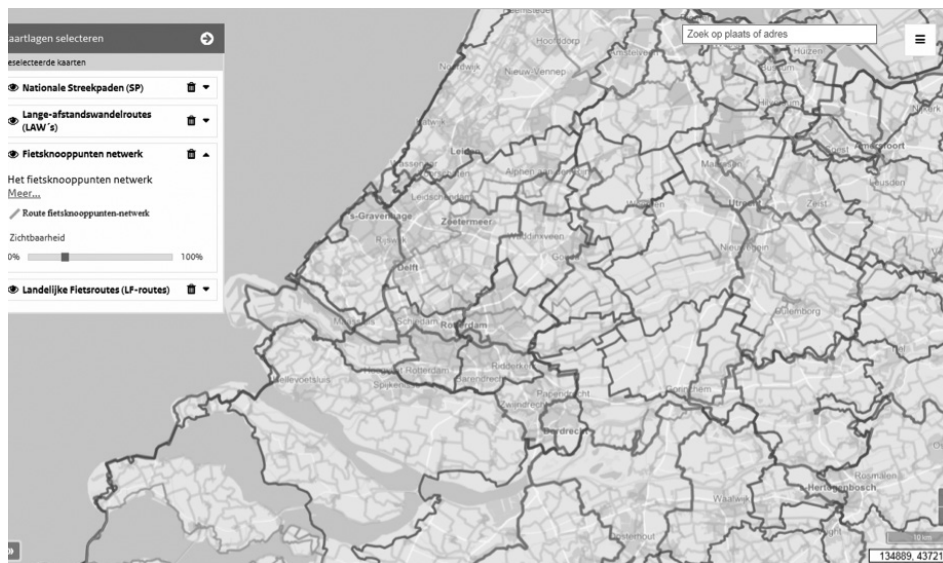
Een gezonde stad is volgens professionals een stad waar kinderen buiten kunnen spelen, zo bleek uit een online onderzoek (RIVM, 2015). Sport- en speelruimte in de buurt kan ervoor zorgen dat kinderen meer buiten spelen in plaats van bijvoorbeeld tv-kijken of computeren. En dat is goed voor hun gezondheid en motorische ontwikkeling; de Gezondheidsraad adviseert minstens een uur per dag beweging voor kinderen. Een aantal organisaties zetten zich in voor meer speelmogelijkheden, zoals de Cruyff Foundation. Deze organisatie wil 'gewoon een balletje trappen op straat' weer mogelijk maken in de wijk. Er zijn inmiddels zo'n 141 zogenaamde Cruyff courts gerealiseerd. Daarnaast zijn er speciale Cruyff courts bij instellingen voor kinderen met een beperking. Beide typen courts staan in de Atlas en we werken aan meer kaarten van speelplekken.

4 | Ontmoeten

Mensen besteden gemiddeld zo'n 8 uur per week aan sociale contacten, zo bleek uit bovengenoemde peiling van onder andere het Sociaal en Cultureel Planbureau. Belangrijk voor onze gezondheid met het oog op meedoen, verbinding voelen met anderen en sociale steun. Een goede inrichting van de leefomgeving met aantrekkelijk groen, goede sociale voorzieningen en horeca kunnen ontmoetingen faciliteren. In de Atlas Leefomgeving is een kaart met al het groen (bomen, struiken en lage vegetatie, zoals gras) in Nederland opgenomen. Met het oog op ontmoeten is de ligging van parken natuurlijk relevant. We zijn aan het inventariseren of we die kunnen weergeven vanuit de Basiskaart Grootchalige Topografie.

Er zijn enkele studies gedaan naar de relatie tussen groen en sociale cohesie ('buurtgevoel'), die op een positief verband lijken te wijzen (Staatsen et al., 2017). Buurtmoestuinen kunnen bijvoorbeeld de banden tussen mensen versterken, zeker als velden gemeenschappelijk worden bewerkt (Schram-Bijkerk, Dirven-van Breemen, & Otte, 2016; Veen, Bock, Van den Berg, Visser, & Wiskerke,

Figuur 2. Fietsnetwerkroutes (groene lijnen) ten zuidwesten van de stad Utrecht, gecombineerd met de kaart van Rijksmonumenten (blauwe stippen) en die van luchtverontreiniging (fijnstof, blauw-gele achtergrondlaag).

NB: Voor de figuren in kleur, verwijzen wij u naar het online artikel op: <https://www.nritmedia.nl/magazines/2/>

2015). Andere kansrijke initiatieven zijn wekelijkse wandelingen voor patiënten met hart- en vaatziekten en diabetes. In bijvoorbeeld Asten is door een huisartspraktijk en een welzijnsorganisatie een wandelgroep opgezet die wekelijks op een vast tijdstip vanaf het buurthuis tegenover de praktijk vertrekt. Na afloop drinken ze daar een kopje koffie of thee. De Atlas gaat niet uitgebreid in op sociale voorzieningen, maar vanuit onze wegwijzerfunctie verwijzen we naar bijvoorbeeld 'De sociale kaart' (SKN, 2018). Daarop presenteren 60 gemeenten hun sociale voorzieningen en activiteiten. Een andere manier om mensen met elkaar in contact te brengen is het betrekken van inwoners bij het maken en uitvoeren van omgevingsbeleid. Participatie dus. Mensen kunnen bijvoorbeeld steeds vaker meedenken over groen in de wijk of het beheer daarvan op zich nemen. Mensen kunnen zo niet alleen meer betrokken raken bij elkaar, maar ook bij de leefomgeving. Onder de noemer 'zelf doen' wordt in de Atlas voor elk thema ingegaan op de mogelijkheden die inwoners, maar ook bijvoorbeeld gemeenten, hebben om de leefomgeving en de gezondheid te verbeteren.

5 | Ontspannen

We zouden het in de drukte bijna vergeten, maar ontspannen op z'n tijd is ook belangrijk. De tijd dat mensen niks doen neemt af; van 2,5 uur in 2006 naar 2 uur per week in 2016 (SCP & CBS, 2017). Een natuurlijke omgeving werkt ontspannend. Mensen hebben behoefte aan plekken waar nog rust heerst, zoals in stiltegebieden. Of waar de tijd trager lijkt te verlopen, zoals in oude landschappen of bij monumenten (PBL, 2004). Dat leidt tot herstel van stress en daarmee tot een betere (mentale) gezondheid. In de Atlas Leefomgeving zit een kaart met alle stiltegebieden en ook cultureel erfgoed staat op de kaart.

De hoeveelheid natuur is achtergebleven bij de groei en veranderde samenstelling van de stedelijke bevolking. Daarom adviseert de Gezondheidsraad om meer groen voor vrije tijd aan te leggen in en nabij steden (Gezondheidsraad, 2017b). Het Planbureau voor de Leefomgeving adviseerde eerder ook om gebieden waar mensen kunnen onthaasten bewust te beschermen en verder uit te bouwen (PBL, 2004). Gebieden om te onthaasten zijn bij voorkeur dicht bij huis te vinden en voor veel mensen bereikbaar. Aantrekkelijke verbindingen met het buitengebied zijn dus belangrijk, niet alleen voor ontspanning, maar ook bijvoorbeeld voor sport en beweging. Onze kaarten van fiets- en wandelroutes kunnen inzicht geven in zulke verbindingen.

Mensen die in een lawaaige omgeving wonen, lijken een grotere behoefte te hebben aan gebieden met rust dan mensen die thuis geen overlast ervaren (Gezondheidsraad, 2006). Hinder door verkeerslawaaï in groene gebieden kan de positieve effecten teniet doen. Door in de Atlas Leefomgeving de groenkaart te combineren met kaarten van de geluidsbelasting kunnen mensen inzicht krijgen in de knelpunten als het gaat om ontspannen. En voor wie geen drones boven zich wil hebben in z'n spaarzame vrije tijd: check in de Atlas de kaart van drone no-fly zones.

6 | Conclusie

De Atlas heeft als doel om besluiten te faciliteren, antwoorden te geven en informatie te delen op het gebied van gezondheid en ruimtelijke ontwikkelingen. Vrije tijd verdient daarin een plek, want de invloed van de leefomgeving op de gezondheid wordt mede bepaald door wat mensen zoal in hun vrije tijd doen. Andersom geldt ook dat vrijetijdsactiviteiten invloed hebben op de leefomgeving. Denk bijvoorbeeld aan het groeiende aantal vrijetijdsvoorzieningen aan de rand van steden of het geschikt maken van stadscentra om te dienen als decor van evenementen. Hoe meer de leefomgeving aansluit bij wat mensen wensen en graag (zouden willen) doen, hoe meer de leefomgeving voor hen kan betekenen en vice versa. Bij dat laatste denken we dan bijvoorbeeld aan een betere luchtkwaliteit als mensen de fiets pakken in plaats van de auto. Gezond en duurzaam gedrag faciliteren dus.

Gezondheid wordt vaak gedefinieerd als 'het vermogen van mensen zich aan te passen en een eigen regie te voeren, in het licht van fysieke, emotionele en sociale uitdagingen van het leven' (Huber et al., 2011). Om regie te voeren is goed toegankelijke, betrouwbare geo-informatie van belang. De leefomgeving bepaal je niet alleen. Heel veel partijen spelen een rol. Gesprekken tussen betrokken partijen kunnen gefaciliteerd worden door samen informatie op de kaart te zetten en te combineren. We horen dus graag of u, vanuit de insteek vrije tijd, nog informatie mist of mee wilt werken op dit thema in de Atlas. Alleen door goed samen te werken kunnen we de leefomgeving zo gezond, veilig en schoon mogelijk maken.

Literatuur

- Cruyff-foundation. (2018). Cruyff Foundation. <https://www.cruyff-foundation.org/cruyff/foundation>
- Fietsplatform. (2018). Routedatabank. <https://www.routedatabank.nl/menu/index.php>
- Gezondheidsraad. (2006). Stille gebieden en gezondheid. Den Haag: Gezondheidsraad.
- Gezondheidsraad. (2017a). Beweegrichtlijnen 2017 (2017/08). Den Haag: Gezondheidsraad.
- Gezondheidsraad. (2017b). Gezond groen in en om de stad. Den Haag: Gezondheidsraad.
- Huber, M., Knottnerus, J. A., Green, L., van der Horst, H., Jadad, A. R., Kromhout, D., . . . Smid, H. (2011). How should we define health? *BMJ*, 343, d4163. doi:10.1136/bmj.d4163
- PBL. (2004). Duizend dingen op een dag. Een tijdsbeeld uitgedrukt in ruimte. Rotterdam: Planbureau voor de Leefomgeving.

-
-
- RIVM. (2015). Kenmerken Gezonde Stad. https://www.rivm.nl/Onderwerpen/G/Gezonde_Stad/Onderzoek_kenmerken_Gezonde_Stad
- RIVM&RWS. (2019a). Atlas Leefomgeving. <https://www.atlasleefomgeving.nl>
- RIVM&RWS. (2019b). Vrije tijd. <https://www.atlasleefomgeving.nl/meer-weten/recreatie>. Bij de nieuwe release van de Atlas, medio 2019, noemen we het thema Vrije Tijd in plaats van recreatie.
- Schram-Bijkerk, D., Dirven-van Breemen, E. M., & Otte, P. (2016). Stadslandbouw – bouwen aan een gezonde stad? Een literatuuronderzoek. *Vrijetijdstudies*, 2 (Focus op de Stad).
- SCP&CBS. (2017). Een week in kaart. <https://digitaal.scp.nl/eenweekinkaart1/vrije-tijd/>
- SKN. (2018). Sociale Kaart Nederland. <https://www.socialekaartnederland.nl/>
- Staatsen, B., Vliet, N. v. d., Kruize, H., Hall, L., Morris, G., Bell, R., & Stegeman, I. (2017). Exploring triple-win solutions for living, moving and consuming that encourage behavioural change, protect the environment, promote health and health equity. Brussels: EuroHealthNet. <https://www.inherit.eu/baseline-report/>
- Veen, E. J., Bock, B. B., Van den Berg, W., Visser, A. J., & Wiskerke, J. S. C. (2015). Community gardening and social cohesion: different designs, different motivations. *Local Environment*.

Dankwoord

Graag willen we de geraadpleegde experts en de themagroep vrije tijd bedanken, waarin Staatsbos-beheer, Vrije tijd Noord-Holland, Kenniscentrum Kusttoerisme, Stichting Wandelnet, Stichting Landelijk Fietsplatform en Provincie Noord-Holland vertegenwoordigd zijn.

